

JANEZ PEČAR*

Politična kultura nadzorovanja

Aliorum vitia cernere,
oblivisci suorum.
Napake drugih videti,
na svoje pozabljati.
(Cicero)

Politika je »ars gubernandi« ali umetnost vladanja. Za vladanje pa je potrebno tudi prisiljevanje neposlušnih h konformizmu. Temu so namenjeni predvsem nadzorstveni mehanizmi, za katere država določa, kaj naj delajo, zoper koga in zaradi česa. Toda, ni le država tista, ki uvaja podredljivost, ampak vse okoli nas izraža želje po prilagajanju, upoštevanju drugih, ravnanju po zahtevah okolja, in to nenehno, od našega rojstva do smrti. Zaradi tega je *kontrolizacija ali nadzorovanje nerazdružljiv del življenja* in hkrati najpomembnejša dejavnost, od katere je odvisno vse drugo. In to nam je tako imanentno in tako vsakdanje, da se »nadzorovanja« v vsebinskem pomenu sploh ne zavedamo, ker smo z njim tako socializirani, da ga sploh ne vidimo. Občuteno je le, kadar nastopa država s svojimi nadzorstvenimi mehanizmi zaradi kršitev norm in nas procesira.

Kot vse drugo v človeški družbi je tudi nadzorovanje izraz kulture in ker je državno nadzorovanje hkrati politično določeno, je nadzorstvo vedno organizirano ob določeni politični kulturi. Ker je nadzorovanja čedalje več, ker je vedno bolj prefinjeno in ker se spušča navzdol v družbeni prostor in ker se razvija še ob državi in mimo nje in ker se ljudje sami združujemo tudi zaradi pobud iz osebnih interesov ter neposredno vedno izražamo prav določene nadzorstvene vloge glede na statute, ki jih imamo itd., se *potegujem za koncept celovitejšega znanja o nadzorovanju pod imenom »tutelologija«*.¹ Z njo je pričakovati, da bomo drugače dojemali ne le dejavnosti same po sebi, ampak tudi nadzorstvene mehanizme in najrazličnejša razmerja, ki se spleta, ne nazadnje tudi s kulturo in politiko.

Nadzorovanje v razmerju s politično kulturo je mogoče obravnavati v več razsežnostih: najprej kot politiko do nadzorstvenih mehanizmov (predvsem države), nato nadzorstvenih mehanizmov do nas nadzirancev, nato v razmerju politike do obeh in še kako drugače, odvisno od družbenega stanja, narave nadzorstvenih mehanizmov, njihove umeščenosti v družbeni prostor, v povezavi z družbenopoli-

* dr. Janez Pečar, redni profesor za kriminologijo, Pravna fakulteta v Ljubljani.

¹ Latinski izrazi: crimen, poena in victima so v etimološkem in epistemološkem smislu kasneje pripeljali do nazivov ved, kot so: kriminologija, penologija in viktinologija. Za celovitost znanja o nadzorstvu in nadzorovanju, ki je povezano z vsemi temi znanostmi, pa bi lahko uporabljali latinski izraz »tutela«, ki pomeni nadzorstvo, varstvo, zaščito itd. Tutelologija naj bi torej bila znanost o nadzorovanju.

tičnimi, gospodarskimi in drugimi cilji itd. Toda, tovrstno problematiziranje sem poenostavil na obravnavanje nekaj vprašanj, ki imajo v zvezi s politično kulturo oziroma za politično kulturo nadzorovanja prav določen smisel. Navsezadnje pa gre vendarle za kulturo nadzorovanja.

Politika in nadzorstvo

Večina družbenih razmerij, kriz in konfliktov se rešuje v političnih skupinah, ki jih predstavljajo stranke. Zato so politične stranke bodisi rušiteljice bodisi graditeljice družbenih odnosov. Vsaka od njih zastopa svoje interese ter ponuja svoje vrednote, ki jih družbene skupine sprejemajo predvsem glede na to, kako so jim koristne in kaj jim lahko pomenijo ne le za sedanost, ampak tudi za prihodnost. Zato se kljub težavam, stiskam in človeškim bolečinam ohranja vedno in predvsem le tisto, kar je zgodovinsko pomembno. J. M. Servan je že pred več kot dvema stoletjema rekel: »Bedast gospod lahko prisiljuje sužnje z železnimi verigami, toda pravi politik jih precej krepkeje zveže z verigo njihovih lastnih idej . . . , na mehkih vlaknih možganov pa stoji neomajen temelj najtrdnjših cesarstev.«²

Politika torej prevladuje nad mehanizmi nadzorstva, seveda z regulacijo ali politizacijo, kolikor ne uporablja pri svoji avtoriteti različnih političnih iger in tehnike ter raznih možnosti podrejanja, ki izhajajo iz njene moči zaradi delitve plena po volitvah in kadrovske porazdelitve najpomembnejših resorjev. Nadzorstveni mehanizmi so gotovo najbolj na očeh političnih strank in sodijo že a priori med državotvorne organe, prek katerih je nad drugimi mogoče izvajati tudi razne utilitarne državne posege, ki navadno nikoli niso brez prisile in represije.

Zato sta oba, tako politika po eni strani in nadzorstvo po drugi, neposredno vpletena v interesna področja in delujeta prek pravnih, kulturnih, moralnih in drugih norm na vedenje in obnašanje najširših slojev prebivalstva, ne glede na to kako so privilegirani in zastopani v družbeni delitvi moči in bogastva. Zato je *nadzorstvo vedno izraz politike*, ki mu daje ne le pooblastila in sredstva, marveč tudi zakonitost delovanja. Že Cicero ni rekel zaman: »Alter frenis eget, alter calcaribus« (Eden potrebuje uzde, drugi ostroge). In če kdo, potem predvsem politika uporablja ostroge za brzdaje nadzorstva, kar se skozi človeško zgodovino nenehno potrjuje in ne nazadnje tudi pri nas v zadnjem času, ko politika s svojo kulturno stopnjo dostikrat bolj ali manj primitivno in diletantsko brzda nadzorstvo, kolikor ga v posameznih primerih celo ne ruši (VIS) zaradi nekih interesov ali stereotipov, ustvarjenih ne nazadnje tudi zaradi kakšnega posebnega dojemanja preteklosti, povezanega z revanšizmom, strankarskopoličnimi pogledi, razumevanjem svojih ciljev, merjenjem moči s tekmeči za oblast itd.

Skratka: *nadzorstveni mehanizmi so vedno ogledalo politične kulture*. Vendar se politika zadnje čase pri nas zgraža nad nekaterimi nadzorstvenimi mehanizmi, ne upoštevajoč Gogoljeve misli: »Ne jezi se na ogledalo, če je tvoj obraz grd.«

Varnostna kultura

Kulturi pripisujejo veliko vlog in nekatere med njimi so tudi nadzorstvene, ker vplivajo na človeško vedenje in ravnanje. Kajti, *kultura vedno določa*, kako se

² Foucault, str. 103.

vesti, in nam ljudem nalaga, kaj moramo sprejemati, upoštevati, po čem delovati in česa se izogibati. Kljub različnim opredelitvam je kultura bodisi integrativna bodisi segregativna. Toda, vedno je bolj ali manj čvrst in dinamičen civilizacijski podsystem, s katerim oblikujemo svoje obdržanje. Zato vpliv kulture na politiko, vedenje in njegovo nadzorovanje ni majhen in so v njej sami vgrajeni določeni nadzorstveni mehanizmi, pa tudi vrednote, kulturne norme, običaji, miti in legende, pa razni ritualizirani postopki, navade in sploh kulturni dosežki.

V kulturo sodi tudi *varnostna kultura*. To je tisti del splošne kulture, ki izhaja iz nekakšnega samovarovanja, ki predvsem v okviru neformalnega nadzorstva omogoča budnost in nas napotuje k takšnemu vedenju, ki naj bi bilo kar najmanj ekscesivno in ki ne ustvarja konfliktov v človeških odnosih in ne napeljuje k odklon-skosti. Pri tem upošteva načelo »ne delaj nikoli česa takega, česar ne želiš, da drugi ne bi storili tebi«. Ker je kaznovalno pravo nekakšen minimum morale, ki ga država zagotavlja z represijo – je varnostna kultura znatno več od tistega, kar zapovedujejo inkriminacije, ki penalizirajo zlo, ki ga ljudje ustvarjamo drug drugemu. Tudi zato je navadno potrebno soglasje, sicer prihaja do razhajanja o tem, kaj je prav in kaj ni prav in kaj je še moralno in kaj ni več. In od tod prihajamo do iskanja alternativ in raznih možnosti nadzorovanja, ne nazadnje tudi v okviru vedenjske ali varnostne omike, in to predvsem integrativne in strpne. Ker pa živimo na Slovenskem v čeda-lje bolj razcepljeni družbi z nestrpnostjo, sovraštvom do drugih in različnih, s pred-sodki do preteklosti in bližnjih, ob različnih centrizmih in občutkih ogroženosti z vseh strani itd., je *izločanje navadno sredstvo za iskanje in določanje identitete* posameznika in skupin, ki se celo politično združujejo zaradi diferenciacije in ustvarjanja diskriminacije. Zato se naša varnostna kultura dokaj gradi na strahu, s stereotipi, z diferenciacijami in na fobijah, in to dosti prej kot na lastnostih s pozitivnimi predznakami, na kar vendarle opozarjajo nekateri politiki (glej: Kučan: Slovenija kot skupen projekt, Delo, 21/4-1994, str. 2), predvsem zato ker ni enotnih predstav, kakšna naj bi naša demokracija sploh bila in s tem tudi kakšno politično kulturo bi morali imeti za prevladovanje v medčloveških odnosih, da bi se tudi v njih razvijala ustrezna kultura varstva, ki jo bomo potrebovali marsikdaj dosti bolj kot vse drugo, zlasti če se bomo morali združevati ali pridruževati tistim, ki so v evropskem prostoru močnejši od nas, pa tudi razvitejši, brezobzirnejši in zvitejši.

Kriminogenost (korupciogenost) razmer

Slovenski narod najbrž v svoji zgodovini še nikoli ni bil zaradi razdružbljanja premoženja, domnevnega otekanja kapitala v tujino, denacionalizacije, različnih oblik lastninjenja in iskanja »titularjev«, upadanja morale, razvrednotenja včerajš-njih vrednot, strankarskopolične razklanosti, različnega dojemanja preteklosti in negotove prihodnosti itd. v tako kriminogenih razmerah, kot je prav v tem obdobju. To ustvarja razloge za pohlep in zaslužkarstvo, egoizem in izkoriščevalstvo, tekmovalnost in brezobzirnost, dobičkarstvo in nepoštenost, hkrati ko na različnih ravneh in tudi zaradi merjenja moči nastajajo različni ekscesi, afere, korupcija in kriminal iz sebičnosti ter motivacije imeti več kot drugi. Od tod spet kriza zakonitosti, množična izguba zaupanja, da ne rečem moralni konflikti, docela imanentni dezorganiziranim in anomičnim družbam. Pri tem pa *prihajajo na dan predvsem znaki, ki kažejo, kakšna je resničnost v ozadju in kakšna bo dejanska prihodnost*, ki nas s svojo odklonkostjo viktimizira, ne da bi se teh procesov sploh jasno zaveda-li.

Različni sloji oziroma strukture začenjajo ustvarjati svoje vedenjske obrazce, ki silijo *politiko in zakonodajo k izredni produkciji norm, in ne nazadnje se pojavljajo populistična gibanja* z zahtevami po širši, globlji in učinkovitejši inkriminaciji korupcije ter penalizaciji najrazličnejših dvomljivih pojavov in drugih oblik nepoštenosti. Postajamo družba, ki ustreza Tacitovemu pogledu, ko je rekel: »Corruptissima in republica plurimae leges« (V najbolj pokvarjeni družbi je največ zakonov). Toda korupcija je preveč neulovljiva, da bi jo lahko omejevali s prepovedmi, če so *družbene razmere korupciogene*, kar ugotavlja tudi vlada (glej: Sistemsko zajeziti korupcijo, Delo, 28/4–1994, str. 3), obenem ko tudi ni mogoče vsega dojemati za korumpiranost, kar počenjajo naši populizmi, radikalizmi, civilne pobude in podobni vigilantizmi, ki s svojimi težnjami skušajo vplivati predvsem na politiko in zakonodajo. Toda uravnavanje gorečnosti na posledice ne more biti uspešno, če ne odpravljamo vzrokov. Ti pa so v družbenih razmerah prehodnega obdobja, ko se spreminja ne le sistem vrednot, ampak tudi oblast nad stvarmi in ne le sam boj za oblast kot smisel obstoja različnih strank z njihovimi politikami, programi in »vrednotami«. Cilj vsake korupcije je korist. Zaradi narave delovanja udeležencev je zato zelo težko prijemljiva. Še bolj nedokazljivi pa sta zlasti politična in moralna korupcija.

Protikorupcijsko gibanje kot posebno slovensko brambovstvo pa temelji pretežno na besedah in združevanju enako mislečih ter predvsem ne na poznavanju in znanju. Že zato je obsojeno na neuspeh, hkrati ko je preveč spolitizirano in docela neomikano. Politična kultura strank, ki se loteva teh procesov na Slovenskem, je v marsičem odpovedala, hkrati ko se je sicer v temelju *dobra zamisel zlorabila za nabiranje političnih točk*. Zato bi bilo treba nasploh postaviti načelo, naj gredo stranke proč od kriminalne politike, čeprav v tem prehodnem obdobju.

Patologija nadzorovanja

Pod patologijo nadzorovanja je treba razumeti najrazličnejše anomalije, odstopanja, odklone, nezakonite, neetične tajne operacije, infiltracije, nameščanje podatkov zaradi ustvarjanja afer in nezakonitosti, ki se dogajajo v posameznih državnih nadzorstvenih mehanizmi in okoli njih in ko ustvarjajo ne le pomisleke o neuspešnosti, nezanesljivosti ter neustreznosti njihove organizacije, ampak tudi nezaupanje vanje – kar je verjetno še najslabše. Kajti pri tem ne gre le za nezaupanje v čisto konkretne mehanizme ali nadzorovanje, marveč tudi za *izgubo vere v zakonitost, pravičnost in enakost ljudi pred zakonom*. Kajti, to so zahteve »pravne države«, ki kot ultima ratio predstavlja tudi pravno varnost vsem in brez izjeme.

Pri tem gre za dvoje ravni neustrezni, ki nedvomno dokazujeta ne le pomanjkljivosti politične kulture, ampak tudi določeno stopnjo samovoljnosti, ki se kaže kot nezadostnost nadzorstva nad zakonitimi organi nadzorovanja. Druga raven pa je tista, ki kaže, kako neposredno delujejo državni nadzorstveni mehanizmi.

Država pri nas najprej omejuje ljudem v nadzorstvu določene pravice, ki izhajajo iz svobode združevanja in političnega delovanja, ter še posebej skuša kratiti svobodo dela³ ter inkriminirati in penalizirati dejanja za nazaj kljub že od nekdaj znanemu pravilu »Nullum crimen, sine lege«. Izniči obveščevalno službo v času,

³ Npr. ustavna prepoved članstva v političnih strankah poklicnim vojakom in policistom, prepoved opravljanja poklica v detektivski dejavnosti po letu 1980 administrativno upokojenim ljudem iz SDV in podobnih služb takratnega Republiškega sekretariata za notranje zadeve Slovenije.

ko jo najbolj potrebuje. Neuspešno nadzoruje najpomembnejše državne nadzorstvene dejavnike, hkrati ko ustanavlja nove, predvsem zato da bi kot *država nadzorovala samo sebe* (npr. parlamentarne preiskovalne in nadzorstvene komisije, varuh človekovih pravic, računsko sodišče, da ne omenjam VOX-a, ki je sredstvo »sui generis«). Pri tem na različne načine pogosto tudi strankarsko politično motivirano *vzbuja sumničavost zoper obstoječe mehanizme* in jih predvsem problematizira kadrovsko in še kako drugače ter ščuva javnost in podpira nezadovoljstvo ne nazadnje s pozivanjem na nekakšno prijavljanje napak oziroma protibirokratsko ovađustvo.

Zaradi razvoja odklonov v naši družbi, med katerimi je dosti takih, ki so globalno povzročeni z razmerami prehodnega obdobja, ki obeta drugačen družbenopolitični sistem od dosedanjega, pa so v veliki stiski dosedanji tradicionalni mehanizmi formalnega nadzorovanja. Ker jih vodijo politični elitniki, izhajajoči iz volitev, po načelu delitve plena, se že vnaprej vzbuja *sum o političnih vplivih na nadzorstvo* kljub domnevni depolitizaciji nekaterih. Razmere pri odkrivanju in procesiranju našega kriminala ob nekaterih vseslovenskih » aferah » so gotovo težavne in hkrati neučinkovite ter predrage. Za veliko denarja, vloženega v nadzorovanje, nam nadzorstvo daje relativno nizek »out-puť«.

Hkrati pa imamo čedalje več nadzorovalcev, medtem ko se naša »državljanska disciplina« nenehno slabša, več ko imamo mehanizmov za njeno uresničevanje in bolj ko se z nadzorstvenimi podsistemi zgledujemo po Zahodu. Nekateri mehanizmi tudi tekmujejo med seboj, kolikor niso nezadovoljni drug z drugim. Pogosto uporabljajo pomanjkljive ali neresnične podatke ali o njih celo obveščajo najpomembnejše dejavnike, da jih nato predstavijo za odločitve, ki kasneje ustvarjajo najrazločnejše probleme in javno nezadovoljstvo. Zaradi vpletenosti v posamezne afere se morajo prenekateri nadzorstveni mehanizmi ukvarjati predvsem sami s seboj in s svojimi nasprotniki ter se brniti pred javnostjo ali zagovarjati pred oblastjo. Kot poseben problem se kaže ravnanje z informacijami, ki so pogosto dosegljive tudi nepoklicanim in marsikdaj ustvarjajo nasprotno učinke od tistih, ki so pričakovani. Zato tudi pri nas nastajajo in se razvijajo »diskretni šarm insinuacij«, namigovanje, podtikanje ter različne oblike nadzorstvene nemoralnosti in mitologiziranje storitev.

Participacija v nadzorstvu

Kljub željam po organizaciji lokalne samouprave se *država močno centralizira*, kar zlasti velja za nadzorovanje, ki naj bi bilo predvsem državno. To nakazuje že ustrezna resolucija o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti, ki pa s tega področja inventarizira predvsem dejavnosti policije in obveščevalne službe brez kakršnih koli vizij in brez upoštevanja drugih možnosti, čeprav načeloma vendarle omenja možnost državljskega združevanja posameznikov ali skupin ali kakršnega koli drugačnega varstvenega oblikovanja. Že drugo leto poteka razprava o detektivski dejavnosti, s katero naj bi se tudi pri nas postavili ob bok drugim na Zahodu, ki jo poznajo že skoraj dve stoletji. Na Slovenskem pa se »zasebna policija« rojeva mukotrпно, omejevalno in z velikim nezaupanjem v nekakšen vzporedni preiskovalni sistem, ki naj bi s plačilom za storitve tekmoval z državo in se morebiti celo uporabljal zoper njo. Za tretjo obravnavo tovrstnega predloga zakona sta značilni še dve posebnosti: prepoved političnim strankam uporabljati detektivsko dejav-

nost in prepoved vključevanja v te dejavnosti prav določenim ljudem, čeprav ustrezajo formalnim, poklicnim in drugim zahtevam.

Država se za sodelovanje v boju s kriminalom načeloma ne obrača na javnost niti ne poskuša privabljati posameznih skupin k organiziranju samovarovanja. Toda pri nas že nastajajo razmere, ki opozarjajo na organizirani kriminal, na strukturalno odklonskost, na nove oblike nevarnejše konvencionalne kriminalitete, na organiziranost mladostniških združb, na razširjanje narkomanije, da sploh ne govorim o različnih izrazih neposlušnosti, ki se kažejo z zaporo cest, z oviranjem normalnega delovanja države, s stavkami (celo policije), s politično spodbujanim gladovanjem zoper predstavnike države itd.

Toda če v čem ne sledimo Zahodu in ga ne posnemamo, so to prizadevanje za omejevanje kriminalitete že pri njenem nastajanju, torej »ante delictum«. To pa je mogoče le s širokim sodelovanjem javnosti, s participacijo možnih žrtev in predvsem z delovanjem ljudi med seboj in zase, ne za druge, kot je to mogoče reči za naš »populizem« v domnevnem protikorupcijskem gibanju.

Čeprav nekateri mehanizmi želijo poučevati ljudi, da bi se izogibali nevarnostim, ki jih pomeni kriminal, to še zdaleč ni tisto, kar bi morali znati in delati. Zato so nesodelovanje v kriminalni preventivni politiki, neuvidevnost države o potrebi državljanske participacije, nepozornost posameznim oblikam nevarnosti, zlasti nekonvencionalnih, vendar na izredno pomembnih gospodarskih področjih itd., prav tako izraz političnokulturne neomikanosti ter zaverovanosti v moč države. Tovrstne tehnike prav tako sodijo v politično kulturo. Hkrati pa se sodelovanje z določenimi službami, ki jih imamo zaradi varnosti države, začenja problematizirati kot moralno vprašanje.

Pritiski na nadzorstvo

Zaradi družbenopolitičnih, gospodarskih ter moralnih razmer so pričakovanja o ustreznijšem in predvsem uspešnejšem nadzorstvu večja, kot bi bila sicer, če bi bili normalna in predvsem integrirana družba. Ker pa to nismo, za vsakim pomembnejšim pojavom nastajajo vprašanja, kaj se skriva v ozadju, kdo je za čem, kaj naj bi hotel doseči, katere skupine ga podpirajo in sploh s čim je motiviran. Različnost moči posameznih skupin, ki vplivajo tudi na javno mnenje ali ga celo oblikujejo, tako delujejo na razklanost slovenske družbe in politizirajo, klerikalizirajo in celo retalizirajo posamezne probleme bodisi latentno bodisi kar javno ter po svoje prispevajo k neproduktivnemu ozračju v že tako zapletenih slovenskih (ne nazadnje celo varnostnih) razmerah. Zato se nenehno srečujemo z najrazličnejšimi interesnimi, hipokritičnimi, nestrokovnimi, nepreverljivimi in nedokazljivimi »resnicami« ter celo vabili, naslovljenimi na prav določene skupine, na prav določeno delovanje itd., ki vlivajo strah, grožnjo in obetajo diferenciacije in diskriminacije ter žugajo z dominacijami.

Čeprav se to dogaja predvsem v političnem življenju, državni nadzorstveni mehanizmi ne morejo ostati imuni in neprizadeti ter zunaj tega, in to predvsem ne zato ker si nekatere stranke javno lastninijo posamezne mehanizme nadzorstva in se čutijo zanje bolj odgovorne, kot to dopuščajo drugim. Dejavnost na eni sproža odzive na drugi strani. Zato tudi na nadzorstvene mehanizme poleg strank delujejo še razne lige, lobiji, komisije (tudi za pravičnost in mir), civilne pobude, pa javna občila, ki se preiskovalno lotevajo posameznih pojavov in dogodkov, in

sploh skupine pritiska⁴ in razne elite, ki so na splošno nezadovoljne z razčiščevanjem posameznih » afer«, predvsem pa z izostajanjem pričakovanih sankcij.

Zato je *naše nadzorovanje največkrat grešni kozel za vse*, kar se slabega dogaja, in ker naša družba ne zna »upravljati« kriminala, kar je prav tako sestavni del politične kulture, tudi v slovenskem političnem življenju nastajajo najrazličnejše dileme, ki jih je težko premagovati. Toda v tej kulturi tudi nadzorstvo (državno ali katero koli drugo – razen morda družinsko) nikoli ne more biti odgovorno za tisto, kar poraja družba. Od nadzorstva se torej zahteva več, kot zmore, hkrati pa ga nikoli ustrezno ne nagrajujemo, upoštevajoč pri tem večje tveganje, odgovornost in več neregularnega časa oziroma večje nadzorstvene obremenitve.⁵

V nadzorstvu tudi zaradi tega lahko nastajajo različni negativni pojavi, kot so alkoholizem, odtujenost, nezadovoljstvo z delom, cinizem, anomičnost, predvsem pa mu moramo napovedovati korumpiranost v prihodnosti.

Nadzorovanje v demokratični družbi naj bi bilo predvsem avtonomno, profesionalno ter zlasti zunajstrankarsko – toda zakonito, pravično, nepristransko in enako za vse.

Nadzorovanje nadzorovalcev

Država se že od nekdaj varuje s pravom pred nevarnostmi in neprijetnostmi, ki nastajajo v razmerjih med ljudmi in v odnosih med njo in njimi. Zato ustanavlja, združuje, spreminja, prilagaja, ukinja oziroma odpravlja razne mehanizme državne uprave in še posebej nadzorstvene, ki pretežno skrbijo za spoštovanje norm, če ne drugače tudi z grožnjo in prisilo, z opozarjanjem in svetovanjem, z navzočnostjo med ljudmi in predvsem z razkazovanjem svojih insignij, ki že same po sebi svarijo pred kršitvami. *Že samo s pravno ureditvijo izraža država svoj paternalizem* nad nadzorstvenimi mehanizmi, hkrati ko tudi politika ni brez možnosti prevlade nad njimi. Politične stranke tudi budno bedo nad regulatornimi procesi in postopki. Zato se vedno vsaka trudi, da se v državi sprejemajo takšne norme, ki ustrezajo njihovim interesom. Toda ker je veliko strankarskih interesov, je tisto, kar pride v regulacije, vedno prej določen kompromis kot pa volja prav določenega političnega subjekta, razen če ima v parlamentu politično premoč. Zato imajo tudi vedenjske regulacije vedno določene politične konotacije, zaradi česar prenekateri kriminologi verjamejo, da je »kriminalno vedno tudi politično« (po Lopezu Reyju).

Toda, če državni nadzorstveni mehanizmi (poleg nenformalnih in nedržavnih, toda institucionaliziranih) nadzorujejo nas ljudi, *tudi sami niso brez nadzorstva*. Zato se pri nas v zadnjih letih v samostojni državi poleg obstoja tradicionalnih državnih organov, kot so policija, tožilstvo, sodišča, zapori, organ za kaznovanje prekrškov, inšpekcije itd., ustanavljajo do zdaj nepoznani nadzorstveni mehanizmi, kot so parlamentarne preiskovalne komisije ali posebne nadzorstvene komisije, varuh človekovih pravic, računsko sodišče in celo do regularno nereguliranega VOX-a kot *novih institucij nadzorovanja nadzorovalcev*.

Z novimi nadzorstvenimi mehanizmi, katerih objekt obravnavanja so spet neki drugi nadzorstveni mehanizmi, se na nek način izraža *nezaupanje v tradicionalno*

⁴ Celo z gladovno stavko, ki so ji dajali posebno pozornost celo najvišji državni in cerkveni predstavniki, čeprav so se posamezni gladovalci sprehajali otovorjeni z nakupovalnimi vrečkami po veleblagovnicah v Celovcu; glej tudi izjavo o tem: Klavž; Delo 30/4-1992, str. 3 itd. Vse kaže, da bi tudi gladovno stavkanje moralo imeti svojo etiketo, da se ne bi navzven kazalo za tisto, kar ni, in da ga ne bi neupravičeno izrabljali v politične namene.

⁵ Glej tudi evropsko Deklaracijo o policiji, 8/5-1979.

nadzorovanje države, ki predstavlja stari konvencionalni nadzorstveni sistem, ki pa se prenekaterim oblastnikom zdi pomanjkljiv in neučinkovit. S tem se potrjuje pravilo, da »nadzor potrebuje še več nadzora« in da je tudi nadzorovalce treba vedno nadzorovati. Zato se nam kaže, da je nadzorovanje na pohodu in da nadpooblaščenca bode spet drugi pooblaščenca in da se mora nadzorstvena ureditev nenehno hierarhizirati. *Nadzor nadzorovanja* sodi torej v politično kulturo, v kateri so nadzorovalci nižjih ravni vedno pod skrutinizacijo tistih na višjih ravneh. Toda koliko nas to vse skupaj stane, če nihče nikomur ne zaupa?

Nadzorovanje na pohodu

Nadzorovanje je že od nekdaj povezano s politikami različnih vrst in ne nazadnje gre na vedenjskem področju še za politiko omejevanja, zatiranja in sploh obravnavanja odklonskosti ali, kot pravimo, »kriminalno politiko«. *Kriminalna politika* z nadzorstvenimi mehanizmi različnih vrst pa vedno, v vsakem zgodovinskem obdobju kaže na stopnjo kulture in civilizacije določene družbe. Razvoj nadzorstva skozi zgodovino potrjuje, kako je bila svoboda kupljena za ceno nasilja nad ljudmi. Nadzorovanje je torej osrednja človeška dejavnost in brez nje se od nekdaj nič ne dogaja.

Zato naj mu velja posebna pozornost, ne nazadnje tudi s kulturo v politiki in še posebej s kulturo v nadzorovanju.

Pravo, zlasti pa kaznovalno pravo, navadno ureja minimum kulture v razmerjih med ljudmi in v razmerjih procesiranja njihovih konfliktov. Več prinašajo in zahtevnejši so poklicni etični kodeksi posameznih vrst nadzorstva, ki urejajo etična vprašanja in pomenijo deontologijo poklica. Hkrati tudi državna oblast razmejuje kakšna vprašanja še z resolucijami za uravnavanje v globalnem družbenem smislu. V njih je razvidno predvsem soglasje o čem in na kakšnem področju, hkrati pa še pogledi na človekove pravice in državljanske svoboščine. Kajti, *nadzorovanje vedno pomeni omejevanje in poseganje v svobodo ljudi zaradi višjih ciljev in po pooblastilu države kot politične tvorbe*, zato je ob naraščanju znanja za nadzorstvo, ob računalniški obdelavi informacij, uporabi nadzorstvene tehnologije in vdiranju v posameznikovo zasebnost, ob preiskovanju odklonov tudi *kultura nadzorovanja vedno ogrožena* in s tem narašča prizadetost posameznika in njegovih skupin, kolikor ne prav določena vrednota. Ob tem se prav zaradi varstva in zagotavljanja določenih vrednot vedno lahko ogrožajo druge vrednote. Toda danes je človeštvo prišlo na stopnjo, ko varuje posameznika pred državo, in zato ustvarja strategije in politike za njegovo obrambo pred nevarnostmi, ki mu prete pred nadzorovanjem, ko mu grozi s »prozornostjo«. Od tod *strah* ne le pred kriminalom, ampak tudi *strah pred nadzorom države in bojazen za svobodo*. In zaradi te svobode imamo vedno več predpisov in več ko imamo predpisov, manj imamo svobode in bolj nam je omejevana. In kaj potem s kulturo, ki je že od nekdaj prav tako omejevalna, obvezujoča, diskriminatorna in kaznovalna. Ali je treba rešitev iskati v politični kulturi, v kulturi nadzorovanja ali v nadzorovanju kulture? In sploh, kakšni so državni interesi pri tem – in kje smo mi, ljudje?

Rokopis končan 29. aprila 1994.

LITERATURA

- COHEN, S. (1985): *Visions of Social Control*. Cambridge, Polity press, 325 str.
- FOUCAULT, M. (1984): *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana, Delavska enotnost, 324 str.
- JUŽNIČ, S. (1994): *Kultura v politiki in politika v kulturi. Teorija in praksa*, XXXI, 1-2, str. 33-54.
- MELOSSI, D. (1990): *The state of social control*. Cambridge, Blacwell, 219 str.
- Privatisation of crime control*. Strasbourg, Council of Europe, 1990, 31 str.
- Social Control*, ed., by J. P. Gibbs, Beverly Hills, (etc.) Sage, 1982, 288 str.